

קרבה שנת השבע

לקראת שמיטה ישראלית

יאיר טיקטין

זמן הפעולה: שעה וחצי שכבת גיל: כיתות ט' עד י"ב

א. פתיחה – משחק (15 דקות)

סולמות וחבלים (מצורף)

תוך כדי המשחק ישנן משבצות "שאלה" – שבהם יש אלות על השמיטה, מי שעונה נכון מקבל תור נוסף

חוקי המשחק:

מניחים את "אסימוני המשחק" על משבצות 1-15 (זה מראש לא שיויוני בגלל שמי שמונח על משבצת 15 נמצא קרוב יותר לסוף וגם מי שזורק קוביה ראשון אז יש יותר סיכוי שהוא יגיע לקובית שוקולד) כל אחד בתורו זורק את הקובייה. אם הוא נופל על משבצת עם קובית שוקולד (או טופי) אז הוא יכול לאכול את השוקולד ולהמציא חוק חדש למשחק (לדוגמא חוק שאומר שהוא מנצח, או חוק שאומר שכולם נשארים במקום, חוק שקובע שנחש הופך לסולם, או חוק שקובע שרק הוא קובע חוקים) בדרך כלל אלו שמשחקים אחרונים לא נשאר להם שוקולד והם מפסידים. מי שמגיע אל משבצת "שאלה" צריך לענות על שאלה על מצב האי שיויון בישראל ואז הוא יכול לקבוע חוק במשחק.

ב. דיון על המשחק: (10 ד')

- איך הרגשתם להיות במקום שבו הייתם? מה זה עשה לכם שהמשחק לא היה הוגן? (סביר להניח שייצעקו לבד ולא צריך לשאול)
 - האם היו כאלה שלא היה להם סיכוי או שהרגישו כך? איך זה השפיע על המשחק שלהם?
 - אילו דברים כן היו הוגנים במשחק? (קובייה, השאלות)
 - מה הניע כל אחד לתת חוקים מסוימים? האם זה דאגה לכך שלא יגיעו אליו, לעזור לאחרים, לקדם את עצמו...
 - איזה קשר אתם יכולים למצוא בין המשחק למציאות – התחלות מנקודות שונות, חוקים משתנים, החזקים הם אלו שמכתיבים את החוקים....
- למנחה-שים לב: הקובייה וחוקי המשחק הם שיויוניים כלפי כולם – אבל עדיין מי שנכנס למשחק מאוחר אין לו סיכוי לנצח בגלל שכל קוביות השוקולד כבר נלקחו. בדומה למשחק מונופול שבו מי שנכנס למשחק אחרי 4-5 סיבובים לא יוכל לנצח בגלל שכל "הרחובות" כבר ניקנו. כך גם במציאות – אמנם חוקי השוק החופשי הם שיויוניים כלפי כולם אבל מי שנכנס "למשחק" מאוחר (זבטוניסקי כינה את השוק החופשי בשם משחק) לא יוכל לצאת ממעגל העוני!

ג. איך יוצאים מזה (20 דקות)

מחלקים את הטקסט "ילד עני/ ילד עשיר" (מצורף למטה)

שואלים את התלמידים אם יש להם רעיונות איך להתגבר על חוסר השיויון, על העובדה שמי "שהתחיל קודם" תמיד יהיה עשיר יותר.

בשלב זה מחלקים לכל החניכים את הפסוקים על "שמיטת כספים" ואת המאמר של אבי שגיא וקוראים ביחד עם הכיתה. (ניתן גם לחלק לקריאה בחברותות)

ד. סיכום – 5 דקות

קוראים את הטקסט הבא של זבטונסקי :

הסם שכנגד למשטר החופש הכלכלי הוא היובל. אדם שנתרושש מחזירים לו את רכשו, המשועבד נעשה בן חורין שוב מתכונן שיווי המשקל, התחילו 'במשחק' מראשיתו עד להפיכה חדשה...מפרק לפרק נשמעת בזירה שריקת השופט, המנצחים והמנוצחים חוזרים אל המקום ששם התחילו במאבקם וניצבים בשורה אחת שכם אל שכם ומפני כך דווקא (משום) שהמאבק עתיד להמשך" ¹

¹ שם שם עמוד 176 ועיין עוד ה' ב' פורת, "צדק חברתי לאורו של דין היובל – עקרון ההזדמנות החוזרת", אקדמות יג (תשס"ג), עמ' 77,

נספח ב'

A 10x10 grid with numbers 1 to 100. The grid is divided into two main paths: a top path (rows 1-5) and a bottom path (rows 6-10). The top path contains a yellow and orange spotted snake starting at 95 and ending at 92. The bottom path contains a green and red spotted snake starting at 31 and ending at 13. There are also several blue ladders scattered across the grid, connecting different numbers. The numbers are arranged in a standard 10x10 grid pattern, with 100 in the top-left and 1 in the bottom-left.

100	99	98	97	96	95	94	93	92	91
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
70	79	78	77	76	75	74	73	72	71
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
50	59	58	57	56	55	54	53	52	51
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
30	39	38	37	36	35	34	33	32	31
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
10	19	18	17	16	15	14	13	12	11
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

ילד עני/ ילד עשיר

מעשה בשני ילדים שנולדו באותו יום, באותה שנה, באותה מדינה. ילד א' וילד ב'.

ילד א' יש אבא עורך דין ואמא מהנדסת חשמל.

ילד ב' אמא עוזרת לגננת ואבא פועל טכסטיל במפעל.

ילד א' יש חדר מלא צעצועים ומשחקים.

ילד ב' יש חדר עם עוד 4 אחים.

ילד א' יש מחשב, לילד ב' אין.

לאחר 6 שנים, באותו יום ובאותה השנה, הם נכנסים לכתה א'.

ילד א' מגיע כשהוא כבר יודע לכתוב ולקרוא, קצת חשבון, ואפילו קצת אנגלית.

ילד ב' אין ילקוט, אז הוא סוחב את המחברות בשקית.

ילד א' מגיש למורה את כל עבודות הבית מודפסות.

ילד ב' מכין שיעורים כמעט תמיד לאור נרות.

ילד א' יש חוג אומנות, חוג מחשב וחוג פסנתר.

וילד ב', כשהוא שומע את אבא צועק שאין כסף, הוא בורח לחבר'ה בחצר.

ולמרות הכול, ילד ב' מתאמץ בכל כוחו לסגור את הפער

כי אבא שלו אמר שרק השכלה מנצחת את העוני, כי רק חינוך יוציא אותו מהכפר.

וחולפות שש שנים ושני הילדים בכתה ו' והנה הם מחולקים להקבצות.

וילד א' הולך להקבצה א' וילד ב' הולך להקבצה ב'.

לילד א' יש מורה פרטית וילד ב' אין.

לילד א' אומרים כולם שהוא בטוח יהיה פרופסור כי הוא יודע מתמטיקה מה זה טוב.

וגם לילד ב' אומרים שיש חוכמה. יש לו חוכמת רחוב.

והשנים חולפות והילדים מגיעים לתיכון.

וילד א' הולך ל- 5 יחידות מתמטיקה, ו- 5 פיסיקה, ו- 5 אנגלית. וילד ב' רק ל- 3 ול- 4.

ולפעמים בהפסקות מבטיהם של שני הילדים מצטלבים

וממש לרגע קצר שניהם מבינים שמהו פה לא צודק, שהם בחיים לא יהיו שווים

21 שנה חולפות מאותו יום בו נולדו שני הילדים והנה הם משוחררים מהצבא.

ילד א' קיבל מאבא מתנת שחרור- טיול מסביב לעולם.

ילד ב' בבוקר משלים בגרויות ובערב עובד כמלצר באולם.

והם נכנסים לאוניברסיטה... באותו יום באותה שנה. וילד ב' חש שהוא ניצח. למרות הכול הוא ניצח. הוא הגשים

את חלום אביו, חלום ההשכלה הגבוהה.

ילד א' שילם מראש את שכר הלימוד ל- 4 שנים.

וילד ב' עובד בלילות במלצרות וממשיך ללמוד בימים.

וככל שהאובדראפט עולה, כך יורדים הציונים..

ואחרי שנתיים.. ילד ב' נשבר. " נלך לעבוד שנתיים שלוש " הוא אומר לעצמו. " נעשה קצת כסף ואח"כ נחזור

ללמוד". ילד ב' נוטש את ספסל הלימודים.. והוא לא חוזר יותר לעולם.

אחרי 30 שנה, שני הילדים כבר בני 30.

באותו יום, באותה שנה, באותה מדינה, נולדים לשניהם שני ילדים.

לילד א' נולד ילד א'. לילד ב' נולד ילד ב'.

נספח ד – שמיטת כספים

מקץ שבע-שנים תעשה שמיטה. וזה דבר השמיטה שמוט כל-בעל משה ידו אשר ישה ברהו: לא-יגש את-רהו: ואת-אחיו כי-קרא שמיטה לה'.... כי-יהיה בך אביון מאחד אחיו באחד שעריך בארצך אשר-ה' אלוהיך נתן לך לא תאמץ את-לבבך ולא תקפץ את-ידך מאחיו האביון. כי-פתח תפתח את-ידך לו והעבט תעביטנו: די מחסרו אשר יחסר לו. השמר לך פן-יהיה דבר עם-לבבך בליעל לאמר קרבה שנת-השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיו האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל-ה' והיה בך חטא. נתון תתן לו ולא-ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלוהיך בכל-מעשך ובכל משלח ידך. כי לא-יחדל אביון מקרב הארץ על-כן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את-ידך לאחיו לעניך ולאביון בארצך²

'תנוח, תחלק תניח' / אבי שגיא וידידה שטרן

בצד המסר הקיומי, עולה גם מסר חברתי. המקרא אינו דורש חלוקה מחדש של העושר מדי שבע שנים ושוויון מלא. לו כך היה, החיים הכלכליים היו מתנוונים, בהעדר תמריצים אישיים. אבל חברה שמאמצת לה את הרכוש ככלי הערכה חד-ממדי מסתכנת באובדן צלמה. השמיטה היא גורם מאזן. שש שנים תעבוד, תצבור, תנצל; בשנה השביעית תנוח, תחלק, תניח. אינך נדרש לוותר על קנייך, אך עליך ללמוד להתנתק ממנו ובכך למתן דחפים קפיטליסטיים חסרי מעצורים. האדם נדרש לפעול בניגוד לטבעו ולצמצם את עצמו ובכך ליצור מרווח לנוכחות אנושית של האחר, חלש או מוחלש.

בישראל המופרטת, הגלובלית ורבת הפערים, השמיטה היא סימן קריאה הכרחי. יש לנו, באמתחתנו הלאומית, תרופה מוכנה לשיקום הסולידריות הבין-אישית שהתרופפה. במובן זה, השמיטה היא מרכיב בחוסן הלאומי.

נספח ה – זבוטנסקי

הסם שכנגד למשטר החופש הכלכלי הוא היובל. ... אדם שנתרושש מחזירים לו את רכשו, המשועבד נעשה בן חורין שוב מתכונן שיווי המשקל, התחילו 'במשחק' מראשיתו עד להפיכה חדשה...מפרק לפרק נשמעת בזירה שריקת השופט, המנצחים והמנוצחים חוזרים אל המקום ששם התחילו במאבקם וניצבים בשורה אחת שכם אל שכם ומפני כך דווקא (משום) שהמאבק עתיד להמשך"³

נספח ו – שאלות על השמיטה:

1. כמה אחוז עניים יש בישראל?
2. כמה מבקשי עבודה (מובטלים) יש בישראל?
3. כמה ילדים יש מתחת לקו העוני?
4. כמה אחוז מהאזרחים שנמצאים מתחת לקו העוני גם עובדים?

תשובות:

1. תחולת העוני של נפשות ב2012: 23.5% תחולת העוני של משפחות ב2012: 19.4% (מתוך דוח ממדי העוני 2012, המוסד לביטוח לאומי)
2. 6.2% אבטלה בסוף שנת 2013, 214,000 מובטלים.. אתר גלובס 30.1.14
3. 33.7% 817,200 ילדים (מתוך דוח ממדי העוני 2012, המוסד לביטוח לאומי)
4. תחולת העוני של משפחות עובדות הוא 19.7% (מתוך דוח ממדי העוני 2012, המוסד לביטוח לאומי)

² דברים ט"ו א-יא

³ וינסקי, פרקים בפילוסופיה הסוציאלית של התנ"ך, בתוך: אומה וחברה, ירושלים תש"י, עמוד 176 ועיין עוד ב' פורת, "צדק חברתי לאורו של דין היובל - עקרון ההזדמנות החוזרת", אקדמות יג (תשס"ג), עמ' 77,

הרחבה – מתוך המאמר "האם יש ליהדות מנה להגיד בסוגית הצדק החלוקתי"
מאת יאיר טיקטין. פורסם ב"עלון האינטרנט jewisheconomy
<https://sites.google.com/site/jewisheconomy/distributivejustice>

שמיטת כספים

השמיטה היא גורם מאזן:

שש שנים תעבוד, תצבור, תנצל;

בשנה השביעית תצמצם את עצמך –

ובכך תיצור מרווח לנוכחות אנושית של האחר, חלש או מוחלש⁴

בספר דברים מצווה התורה את מצוות שמיטת כספים:

מקץ שבע-שנים תעשה שמיטה. וזה דבר השמיטה שמוט כל-בעל משה ידו אשר ישה בריעהו. לא-יגש את-רעהו ואת-אחיו כי-קרא שמיטה לה'.... כי-יהיה בך אביון מאחד אחיו באחד שעריך בארץך אשר-ה' אלוהיך נתן לך לא תאמץ את-לבבך ולא תקפץ את-ידך מאחיו האביון. כי-פתח תפתח את-ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו. השמר לך פן-יהיה דבר עם-לבבך בליעל לאמר קרבה שנת-השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיו האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל-ה' והיה בך חטא. נתון תתן לו ולא-ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלוהיך בכל-מעשך ובכל משלח ידך. כי לא-יחדל אביון מקרב הארץ על-פני אנכי מצוה לאמר פתח תפתח את-ידך לאחיו לעניו ולאביונו בארץך.⁵

ע"פ מצווה זו פעם בשבע שנים, במוצאי שנת השבע נשמטים כל החובות. למצווה זו יש חשיבות סוציאלית⁶ ראשונה במעלה שהרי שמיטת הכספים מהווה רשת ביטחון שמונעת מאדם להיות בחובות כל ימי חייו (כאשר בימי קדם אדם שהיה בחובות נאלץ למכור את עצמו לעבדות⁷). על פי מצווה זו במוצאי השנה השביעית החברה מוחקת את חובותיהם של העניים ומסייעת "לישר קו" בין עניים לעשירים. אמנם מעיקר הדין השמיטה שומטת את כל החובות אבל המשנה האחרונה במסכת שביעית פסקה שמי שיכול להחזיר את חובו עדיף שיחזיר:

המחזיר חוב בשביעית, יאמר לו משמיט אני; אמר לו, אף על פי כן--יקבל ממנו,

... המחזיר חוב בשביעית, רוח חכמים נוחה הימנו.⁸

וכל המקיים את דברו, רוח חכמים נוחה הימנו.

בכך מצפים חכמים שמי שיכול להחזיר את חובותיו יקיים את דברו ויחזיר את חובותיו. חשוב לציין שמצוות שמיטת הכספים לא מחלקת את הרכוש מחדש (ברוח המהפכה המרקסיסטית) אלא היא מאזנת את הגישה הקפיטליסטית בכך שהיא מסייעת למי שנמצא בחובות.

בפועל, כבא בימי קדם, מצוות שמיטת כספים הייתה קשה מידי לקיום⁹ וגרמה למלווים לא להלוות. בעקבות כך תיקן הלל הזקן את תקנת הפרוזבול:

פרוזבול אינו משמט. זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן, כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה,

ועוברין על מה שכתוב בתורה: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו'¹⁰ התקין הלל לפרוזבול.¹¹

עם קבלת תקנת הפרוזבול וקבלתה ע"י עם ישראל כמעט ופסקה לגמרי מצוות שמיטת הכספים והיא נשארה כאוטופיה לעתיד בלבד.

מאידך, על אף שהפרוזבול כמעט ומבטל את שמיטת החובות ניתן לראות מקרים בהיסטוריה שבהם נשמטו כל החובות כדוגמת המהפכה הצרפתית בצרפת או המהפכה הבולשוויקית ברוסיה. דוגמא נוספת למעין "שמיטת

⁴ אבי שגיא וידידה שטרן, תנוח תחלק תניח, עיתון הארץ 26/9/07. קישור לכתבה <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?more=1&itemNo=907264&contrassID=2&subContrassID=2&sbSubContrassID=0>

⁵ דברים ט"ז א-יא

⁶ ספר החינוך נתן למצוות שמיטת כספים דווקא טעם חינוכי: ללמד נפשנו במידות המעולות: מידת הנדיבות ועין טוב, ונקבוע בלבבנו הביטחון הגדול בשם ברוך הוא, ואז תכשר נפשנו לקבל טוב מאת אדון הכל כלול הברכה והרחמים. וגם נמצא מזה גדר חזק ומחיצה של ברזל להתרחק מאוד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרענו, כי נשא קל וחומר בנפשנו לאמור: אפילו הלווייתו ממוני והגיע שנת השמיטה – אמרה תורה להשמיט בין המלווה, שלא לגזול ושלא לחמוס לא כל שכן שראוי לי להתרחק עד הקצה האחרון? ספר החינוך מצווה תעז. לעניות דעתי זה לא מקרי שבעל ספר החינוך בחר טעם חינוכי ולא טעם סוציאלי למצווה. לפי דעתי ספר החינוך בחר במכוון להשאיר את המצוות כולם בתחום החינוכי-יהודי-קהילתי ללא התייחסות למצוות ככלים בעולם הכללי-מדיני-כלכלי(י).

⁷ עיין בסיפור יוסף שם המצרים מוכרים את עצמם לעבדות בעקבות אי יכולתם לשלם תמורת החיטה. בראשית מז יג-כז.

⁸ משנה מסכת שביעית פרק י משניות ח-ט

⁹ במיוחד עם הגבתה עול המיסים הרומי בזמנו של הלל קודם המרד הגדול.

¹⁰ דברים ט"ז ט

¹¹ משנה מסכת שביעית פרק י' משנה ג. במסכת גיטין נזכר הפרוזבול כתקנה "מפני תיקון עולם" (גיטין, ל"ז ע"א)

כספים" ניתן לראות בביטול חובות הקיבוצים במדינת ישראל ב-1989 וב-1996. על אף הפן האוטופי של מצווה זו אני מאמין שניתן ללמוד ממנה על העיקרון הכלכלי הכללי של היהדות. ברוח זו כותבים הפרופסורים אבי שגיא וידידיה שטרן על מצוות שמיטת כספים במאמר שכותרתו: 'תנוח, תחלק תניח':

השמיטה הישראלית היא חוויה מדכאת של החמצת רגע חסד פוטנציאלי בחיינו הלאומיים. הרעיון המקראי נהפך לזירת קרב נוספת בין פוסקי הלכה, זה באיסורו וזה בהיתרו, בלי שייטנו דעתם לאידיאה הנאצלת, המוטלת מדממת לפתחה של המדינה היהודית. שורת הנפגעים ארוכה: הדת, שמידרדרת לחוסר רלוונטיות ואף גרוע מכך; המדינה, שמאבדת הזדמנות להתהדר בגלימה יהודית מוסרית מפוארת ומתקנת עולם; החקלאות היהודית, שאגרוף האיסור ההלכתי מכה בבטנה הצמוקה והשדופה; וכלל האזרחים, שחמישית מהם עניים, שייאלצו לשלם מחיר מופקע על מצרכי יסוד, דווקא בשנת השמיטה....

בצד המסר הקיומי, עולה גם מסר חברתי. **המקרא אינו דורש חלוקה מחדש של העושר מדי שבע שנים ושוויון מלא.** לו כך היה, החיים הכלכליים היו מתנוונים, בהעדר תמריצים אישיים. אבל חברה שמאמצת לה את הרכוש ככלי הערכה חד-ממדי מסתכנת באובדן צלמה. **השמיטה היא גורם מאזן.** שש שנים תעבוד, תצבור, תנצל; בשנה השביעית תנוח, תחלק, תניח. אינך נדרש לוותר על קניינך, אך עליך ללמוד להתנתק ממנו ובכך למתן דחפים קפיטליסטיים חסרי מעצורים. האדם נדרש לפעול בניגוד לטבעו ולצמצם את עצמו ובכך ליצור מרווח לנוכחות אנושית של האחר, חלש או מוחלש.

בישראל המופרטת, הגלובלית ורבת הפערים, השמיטה היא סימן קריאה הכרחי. יש לנו, באמתחתנו הלאומית, תרופה מוכנה לשיקום הסולידריות הבין-אישית שהתרופפה. במובן זה, השמיטה היא מרכיב בחוסן הלאומי. הלכות השמיטה קשות ליישום ממשי במשק מודרני. כבר הלל הזקן הבין כי הציווי המקראי על שמיטת כספים – שלא לגבות חובות כספיים בשנה השביעית – אינו בר-ביצוע, משום ששוק החוב יינעל מחוסר מלווים ובכך יושג היפוכו של הרעיון המקראי. לכן ביטל, למעשה, את הציווי....

אם נשכיל להבין שהשמיטה אינה סעיף בהלכות כשרות, אלא הזדמנות לתיקון שגיאות והפרזות אישיות, חברתיות ולאומיות שנצברו בשש שנות המעשה, נוכל להיפתח, למשל, לרעיונות הבאים: אחת לשבע שנים ייבנה תקציב המדינה באופן שיהיה נדיב מהמקובל כלפי החלשים. אפשר לחשוב על הגדלה מדודה של תשלומי העברה לנזקקים; על סבסוד מוצרי יסוד; על מיקוד לאומי למלחמה בעוני ועוד ("ואכלו אביוני עמך"). המדינה תשאף לייעד מדיניות כלכלית-חברתית שתנקוב במידת הפער המקסימלי בין העשירונים השונים שיש להגיע אליו אחת לשבע שנים, מתוך מגמה לשמר אופי של מדינת רווחה.

בשמיטה תוקדש תשומת לב ציבורית – בחינוך, בתקשורת, בפוליטיקה – לא רק לייצור, לעבודה ולמרוץ אל העושר, אלא גם לאיכות החיים, למשמעותם, לרובדי העומק של המסע האנושי. אפשר לצפות לתיקון עולם יהודי עכשווי, שיוביל להכרזה על ריכוז מאמץ, במסגרת שבתון לאומי, לטובת דיון על איכות החיים ולא רק על רמת החיים ("ובשביעית תשמטנה ונטשתה"). ועוד: בעולם מתחמם, מזדהם ומתכלה, כדאי להקדיש את השנה השביעית לפעולות חינוכיות ומעשיות, שתכליתן העלאת המודעות לחוינויות של שמירת הסביבה ("שנת שבתון יהיה לארץ"). כל הערכים הללו, ששנת השמיטה יכולה להגן עליהם, מבטאים רוח דתית מובהקת. ממילא יתקיים בשמיטה המחודשת הפסוק "ובשנה השביעית... שבת לה".

היובל

לפעמים מהרהר אני בליבי :

הסוציאליזם יש לו התלהבות וחולמים, והוא הוא אפשר, עיקר כוחו.

אך אותה השקפת עולם, שרעיון היובל נראה בעיני כסמלה,

מעלה חזון, שכוחו גדול עוד יותר למשוך אחריו נפש חולמת.¹²

מצוות היובל מופיע בתורה כך:

וּסְפַרְתָּ לָךְ שִׁבְעַת שָׁנִים שִׁבְעַת שָׁנִים שִׁבְעַת שָׁנִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שִׁבְעַת שָׁבָתֹת הַשָּׁנִים תִּשַׁע וָאַרְבָּעִים שָׁנָה וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַפְּעֻרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל-אַרְצְכֶם. וְקִדַּשְׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וְקִרְאתֶם דְּרוֹר בְּאַרְץ לְכָל-יִשְׂרָאֵל יוֹבֵל הוּא תְהִיֶּה לְכֶם וְשִׁבְתֶּם אִישׁ אֶל-אֶחָתוֹ וְאִישׁ אֶל-מִשְׁפַּחְתּוֹ תִּשְׁבּוּ. יוֹבֵל הוּא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תְהִיֶּה לְכֶם לֹא תִזְרְעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת-סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת-גְּזָרֶיהָ. כִּי יוֹבֵל הוּא קִדְשׁ תְהִיֶּה לְכֶם מִן-הַשָּׂדֶה תֹאכְלוּ אֶת-תְּבוּאָתָהּ. בְּשָׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תִּשְׁבּוּ אִישׁ אֶל-אֶחָתוֹ.¹³

¹² זבונסקי, רעיון היובל, אומה וחברה, ירושלים תש"י. עמ' 180 .

¹³ ויקרא כה ח-יג.

היובל נושא בכנפיו רוח מהפכנית סוציאליסטית¹⁴. בסוף כל חמישים שנה, משתחררים כל העבדים העבריים ושבים למשפחותיהם, וכל הקרקעות חוזרות לבעליהן המקוריים.¹⁵ העבדים והקרקעות הם אמצעי הייצור של העולם החקלאי העתיק כך שבשנת היובל בעצם "מאפסים" את הבעלות על אמצעי הייצור ומאפשרים לכולם להתחיל מהתחלה מנקודה שווה.

יחד עם זאת, ראוי לתת את הדעת לעובדה שמהפכת היובל מבטאת סוג של אוטופיה, וסביר להניח שמצווה זו מעולם לא באה לידי מימוש אמיתי בהיסטוריה היהודית.¹⁶

אין ספק שהאופי המהפכני של רעיון היובל, אשר מצווה לחלק מחדש את כל אמצעי הייצור הכלכלי הוא תובעני וקשה ליישום, (יותר ממצוות חברתיות מתונות יותר דוגמת: לקט שכחה ופאה) ואולי לכן יש הוגים שדחו מראש את דין היובל לימי ביאת המשיח, כפי שאומר הרמב"ם:

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות, ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה.¹⁷

אך למרות הפן האוטופי נראה לי שניתן ללמוד ממצוות יובל את העקרונות הבסיסיים של הצדק החלוקתי המקראי.

מי שלקח את עקרונות היובל כעקרונות שלכלכלה מודרנית היה זאב ז'בוטנסקי. ז'בוטנסקי האמין בכלכלה ימנית¹⁸ וחשב שבאופן כללי המדינה לא צריכה להתערב במשק למעט מתן 'רשת בטחון' בחמישה תחומים, 'בחמשת הממ"ם': מזון, מלבוש, מעון (דירה), מורה (חינוך), מחסה (בריאות), שבהם ורק בהם המדינה נותנת סעד לעניים ביותר.

את שיאו של הצדק הסוציאלי על פי הגותו ראה ז'בוטנסקי בחידוש מצוות היובל¹⁹. על פי פרשנותו של ז'בוטנסקי מצווה זו מכוננת את עקרון ההזדמנות החוזרת שאותו הוא מכינה 'רקונסטרוקציה סוציאלית' עקרון זה גורס כי אחת לפרק זמן מסוים נערכת חלוקה שוויונית מחודשת של מכלול הרכוש:

הסם שכנגד למשטר החופש הכלכלי הוא היובל. דומה, גרזן ענקי חולף כסופה מפרק לפרק מעל ליער אנוש וזכרת כל אותן הצמרות שגבהו מן הרמה הממוצעת, בטלים החובות, אדם שנתרושש מחזירים לו את רכושו, המשועבד נעשה בן חורין שוב מתכונן שיווי המשקל, התחילו 'במשחק' מראשיתו עד להפיכה חדשה"²⁰

את המסחר בשוק החופשי כינה ז'בוטנסקי בשם "משחק" כאשר ע"פ הגותו של ז'בוטנסקי 'המשחק' הוא יתרון של האדם על החיה, ותפקידה של המדינה היא רק לשמור על כללי "המשחק". חמישים שנה כל אחד ואחד מנסה

¹⁴ מעניין לראות את כוחה של הפרשנות היהודית. כך לדוגמה מתפלמס הרב עמיאל (עמית מחקר במכון שלם שמזוהה עם הימין השמרני) עם תפיסות השמאל החברתי ולומד את הגותו השמרנית-ליברלית דווקא ממצוות היובל: "מביאים ראיה מדין היובל... אבל באמת משם ראיה להפך להפך שהתורה מבינה את הבעלות בתור מושג נצחי והחלטי... הנקודה העיקרית שבמושג היובל היא 'בשנת היובל תשובו איש אל אחוזתו' ובעל האחוזה נשאר בעל לעולם ושום מכירה שבעולם איננה יכולה להפקיע את בעלותו..." (הרב מ"א עמיאל, הצדק הסוציאלי והצדק המשפטי והמוסרי שלנו, תל אביב תרצ"ו, עמ' 96-95)

¹⁵ מהפכת היובל ראוייה לציון גם בקנה מידה היסטורי, ולא רק בקנה מידה חברתי. במזרח הקדום, יש דוגמאות המזכירות כמה מן המצוות החברתיות האחרות שבתורה. לגביהן נראה כי התורה נוטלת מנהגים קיימים ומעצבת אותם מחדש, בהקשר חברתי ודתי שונה לחלוטין, עד שאנו מוצאים לפניהם פנים חדשות, כגון: שמיטת החובות, שחרור העבדים ועוד. אולם שונה מכל אלו הוא מנגנון חזרת הקרקעות ביובל, שלא מצאנו דומה לו בעת העתיקה, עד שנראה כי כל כולו הוא פרי חידושה של התורה. ראה מ' ויינפלד, משפט וצדקה בישראל ובעמים, ירושלים, תשמ"ה, עמ' 45. בעמ' 106 מצייין ויינפלד לדוגמה אחת ויחידה מן המזרח הקדום, שיתכן ויש לראות בה קווי דמיון מסוימים לדין היובל.

¹⁶ ראה רש"י, ויקרא כה, יח, המזכיר מסורת, ולפיה שבעים שנות גלות בית ראשון באו כנגד שבעים השמיטות שהפרו בני ישראל. ויעידו על כך דברי תוכחתו של הנביא ירמיהו כלפי צדקיהו המלך. כשהוא נתון במצור, ביקש צדקיהו לערוך רפורמה חברתית ולהביא לשחרור העבדים, כנראה כדי ללכד את השורות בשעת הדוחק. תחילה נשמעה שכבת האדונים לצדקיהו, אולם רק לזמן קצר, וכעבור זמן מה השיבו הללו את העבדים והשפחות ועבדותם כבתחילה. בתגובה, מגנה הנביא ירמיהו את מעשיהם ומוכיחם על כך שהם הולכים בדרכי אבותיהם, שלא קיימו את מצוות היובל:

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה', אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרו. לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים, לבלתי עֶבֶד בם ביהוד' אחיהו איש... וישמעו כל השרים וכל העם אשר באו בברית לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו חפשים לבלתי עֶבֶד בם עוד, וישמעו וישלחו. וישבו אחרי כן וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים, ויכבשו לעבדים ולשפחות. והיה דבר ה' אל ירמיהו מאת ה' לאמר. כה אמר ה' אלהי ישראל, אנכי כרתתי ברית את אבותיכם ביום הוצאתי אתם מארץ מצרים מביית עבדים לאמר. מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך, ולא שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את אזנם... ותשבו אתם היום ותעשו את הישר בעיני לקרא דרוך איש לרעהו, ותכרתו ברית לפני בבית אשר נקרא שמי עלי. ותשבו ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לנפשם, ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות. לכן כה אמר ה' אתם לא שמעתם אלי לקרא דרוך איש לאחיו ואיש לרעהו, הנני קרא לכם דרוך נאם ה' אל החרב אל הדבר ואל הרעב ונתתי אתכם לעזוה לכל ממלכות הארץ (ירמיהו לד, ח-יז).

¹⁷ רמב"ם, הלכות מלכים, פרק יא, הלכה א. דוגמה נוספת לפן האוטופי של היובל ניתן לראות בדברו של הרב קוק הראי"ה קוק: "שנת שוויון ומרגוע, התפשטות הנשמה בהרחבתה אל הישר האלוהי המכלכל חיים בחסד, אין רכוש פרטי מסוים ולא זכות קפדנית, ושלום אלוהי שורר על כל אשר נשמה באפו." (נשבת הארץ, הקדמה, עמ' ח).

¹⁸ "בראשית ברא אלוהים את היחיד, כל יחיד הוא מלך השווה לרעהו... טוב שיחטא היחיד כלפי הציבור משתחטא החברה ליחיד, לשם טובתם של היחידים נוצרה החברה ולא להיפך" (י נדבה, 'משנתו החברתית של ז'בוטנסקי, האומה י"ח, תש"ם. עמ' 386) / "מדינה מינימלית או אפשר בנוסח חוקי יותר- אנרכיה מתונה" ז'בוטנסקי, ספור ימי, חלק א, גולה והתבוללות, כתבים בחרים, ת"א 1936, עמ' 44

¹⁹ לו הייתי מלך, מחדש הייתי את פני ממלכתי על פי תורת היובל" ז'בוטנסקי, רעיון היובל, אומה וחברה, ירושלים תש"י. עמ' 180

²⁰ שם שם עמוד 176

את מזלו ב'משחק' ובשנת החמישים מחלקים את 'הקלפים' מחדש. כפי שאמר ז'בוטנסקי:
 מפרק לפרק נשמעת בזירה שריקת השופט, המנצחים והמנוצחים חוזרים אל המקום ששם התחילו במאבקם
 וניצבים בשורה אחת שכם אל שכם ומפני כך דווקא (משום) שהמאבק עתיד להמשך"²¹
 חשוב לציין שביובל לא מחלקים עושר שנצבר כגון כסף וזהב, או צאן ובקר²², אלא מחלקים דווקא את אמצעי
 היצור: קרקע ועבדים. בדומה לשמיטת הכספים שגם בה לא מחלקים טובין באופן ישיר אלא רק מוחקים את
 החובות. שמיטת החובות וחלוקת הקרקעות אינה מקילה על קיומו המייד של העני, משום שלא ניתן ליהנות
 ממנה כשהיא לעצמה, אבל היא מעניקה לו הזדמנות להתחלה מחדש. הטובין שמקבל האדם בשנת היובל אינם
 בני מימוש מידי. הוא אינו יכול לאכול ולשתות את חירותו שקיבל או ללוש על גופו את הקרקע שקיבל, אך
 הוא מקבל הזדמנות לשוב ולעבד את אדמתו כאדם יצרני ועצמאי באופן שיאפשר לו בעתיד קיום יציב בלא תלות
 בזולתו. בצורה זו מספק היובל לבני השכבות החלשות את הסולם שיחלץ אותם ממצבם, אך לא את פירותיו של
 התהליך, שאותו הם צריכים להשיג בעצמם. כך שהיובל נותן את ה"חכה" ולא את "הדגים".
 על אף שהיובל כנראה לא קיים מעולם בפועל, עדיין לפי דעתי העקרונות שלו רלוונטים גם לימנו. כיום, שהקרקע
 היא כבר לא אמצעי היצור המרכזי ניתן לחשוב על דרכים לחלק אמצעי יצור אחרים לשכבות החלשות. בראש
 ובראשונה יש לחשוב איך לחלק לכולם חינוך איכותי (כאשר ניתן לראות את ההשכלה כאמצעי היצור המרכזי
 בתקופת ההיי-טק) כמו כן ניתן לראות חוק הדיור הציבורי ובמיוחד את הסעיפים שמקבעים את הזכות של דייר
 ממש²³, כסוג של יובל כאשר המדינה דואגת שלכל בית אב, גם מי שאין ידו משגת, תהיה דירה בבעלותו שאותה
 הוא יכול להוריש לילדיו.²⁴

סכום - מצוות היובל

למרות הפן האוטופי של היובל ניתן ללמוד מהיובל את העיקרון הכלכלי הכללי של התורה. כלומר, לפי המקרא,
 החברה היהודית יכולה לנהל כלכלת "שוק חופשי" פחות או יותר במשך כל שנות היובל, והערכים השולטים בכיפה
 בשנים הללו הם ערכים מעין "קפיטליסטיים", של כלכלה חופשית, מהולים ביסודות חברתיים המטילים הגבלות
 על הבעלות והמסחר (כפי שפירטתי בסעיף הקודם) בשנים אלה הערך השולט הוא ערך החירות. ובשנת היובל
 מתחוללת מהפכה חברתית של ממש שבה יש חלוקה מחדש של ההון באופן שוויוני, כפי שהיה בעת ירושת הארץ
 - "לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט נחלתו"²⁵, בשנה זו הערך השולט הוא ערך השוויון.
 באופן כללי, רבים מהעוסקים בכלכלה מחפשים את 'דרך האמצע' בין קפיטליזם לוסציאליזם, בין חרות לשוויון.
 חוב הפתרונות של 'שביל הזהב' מדברים על דרך כלכלית של שלוב שני האלמנטים בו זמנית. לעומת זאת, המקרא,
 על פי פרשנותי, מציע שילוב מסוג אחר בו מחלקים את 'מרחב הזמן' לזמנים של חירות (ארבעים ותשע שנים)
 ולזמנים של שוויון (שנת היובל). היתרון בשיטה זו הוא בכך שבזמן החירות ישנה חירות מלאה (עם רשת בטחון
 חברתית כפי שציינתי) ואילו בזמן של שוויון יש שוויון מלא שמאפשר באמת להתחיל מהתחלה.
 ברצוני לסיים את עבודה זו בדבריו של הרמב"ם²⁶:

**ואין כיסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה, שנאמר "בצדקה, תיכונני"²⁷ ואין ישראל
 נגאלין אלא בזכות הצדקה, שנאמר "ציון, במשפט תיפדה; ושביה, בצדקה"²⁸**

²¹ שם שם עמוד 176 ועיין עוד ה' ב' פורת, "צדק חברתי לאורו של דין היובל - עקרון ההזדמנות החוזרת", אקדמות יג (תשס"ג), עמ' 77,

²² כך שמי שצבר בשנות היובל כסף או צאן יכול להחזיק אותו גם לאחר היובל ועושרו לא נפגע!

²³ חוק הדיור הציבורי, התשנ"ט, 1999.

²⁴ את רעיון היובל כדיור ציבורי לקחתי מתוך מאמרו של יואב רובין, שמיטה יובל ומס ירושה, בתוך על הכלכלה ועל המחיה, עמוד 273-257 ועיין בעיקר בעמודים 273-272.

²⁵ במדבר כו, נד.

²⁶ משנה תורה לרמב"ם, הלכות מתנות עניים, פרק י הלכה א'.

²⁷ ישעיהו נ"ד י"ד

²⁸ ישעיהו א כ"ז